

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

SOURCES OF FINANCIAL AND CREDIT SECURITY OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Остапенко Ю.І., д.ю.н.,

асистентка кафедри господарського права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Зіненко Д.С., студентка IV курсу факультету прокуратури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті наведено аналіз впливу основних джерел фінансування сільськогосподарської галузі на результативні показники її діяльності. Спираючись на результати вивчення наукових праць, міжнародного досвіду фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства та його підприємств, розглянуто класифікацію джерел фінансування аграрної сфери.

Констатовано, що кредитні кошти є не лише важливим економічним важелем, джерело формування господарських капіталів, що дають змогу проводити операції з придбання матеріалів, прискорення реалізації продукції, а й забезпечують еволюціонування технологічного укладу і перехід сільського господарства на індустріальні рейки як основи зростання обсягів виробництва галузі та її ефективності.

Акцентовано на стратегічній ролі сільськогосподарської продукції у забезпеченні національної та економічної безпеки. Розглянуто існуючі джерела фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарської продукції в Україні, виявлено проблеми у цій сфері.

Зроблено висновки про те, що забезпечення продовольчої безпеки України як однієї з чотирьох стратегічних цілей досягнення підвищення рівня національної безпеки, включаючи прискорене еволюціонування економіки й промисловості, вимагає не тільки стабільного розвитку вітчизняного сільського господарства, а й більшою мірою сталого забезпечення розширеного відтворення виробництва сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства як основи динамічного зростання. Цього можна досягти шляхом розроблення дієвого механізму фінансування аграрного сектора, забезпечення стабільного розвитку банківської системи, що має знайти закріплення в законодавчих актах. Для цього слід внести зміни до відповідних кодексів, а саме аграрного, цивільного, господарського, і, звісно, прийняти окремий законодавчий акт, який відповідав би директивам Європейського Союзу.

Ключові слова: фінансово-кредитне забезпечення, сільськогосподарська продукція, фінансові механізми, кредитні відносини, фінансова забезпеченість сільськогосподарських підприємств.

The article provides an analysis of the flow of the main sources of financing of the agricultural sector on the results of their activities. Based on the results of scientific research, international research on the financial and credit security of the agricultural state and its enterprises, the classification of the financing of the agricultural sector is examined.

It has been established that credit funds are not a very important economic value, which requires the formation of government capital, which allows us to carry out operations with the addition of materials, accelerate the sale of products, and ensure the evolution of the introduction of a technological structure and the transition of the agricultural dominion to industrial slats as the basis for the growing obligations of halusite production її effectiveness.

Emphasis is placed on the strategic role of agricultural products in ensuring national and economic security. The main aspects of financial and credit security of agricultural products in Ukraine have been examined and problems in this area have been identified.

A summary of the food security of Ukraine is one of the four strategic goals of achieving an increase in national security, including the accelerated evolution of the economy and industry. This means not only the stable development of the agricultural state, but also the greater security of the expanded production of agricultural products, Syrov and food are the basis of dynamic growth. This can be achieved through the disintegration of the agricultural financing mechanism of the agricultural sector, ensuring the stable development of the banking system, which may be enshrined in legislative acts. For this purpose, it is necessary to make changes to the relevant codes, and the agrarian, civil, government codes, and, of course, to adopt a separate legislative act that corresponds to the directives of the European Union.

Keys words: financial and credit security, agricultural products, financial mechanisms, credit notes, financial security of rural enterprises.

Вступ. Як відомо, у багатьох країнах світу сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки, пріоритет розвитку якої зумовлений продовольчою безпекою держави. Пояснюється це тим, що фізична й економічна доступність продуктів харчування є життєво важливою для населення. З огляду на це сталий розвиток аграрного сектору вважається одним із пріоритетних завдань будь-якої держави [1, с. 26].

Проте в останні роки умови господарювання економічних суб'єктів погіршуються через обставини, пов'язані з пандемією COVID-19, воєнними діями на території нашої держави, напруженою геополітичною обстановкою. Як наслідок, порушується роками налагоджене ресурсне забезпечення, спостерігається підвищення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції і, відповідно, споживчих цін на товари.

Однак розвиток сільськогосподарської галузі залежить насамперед від динамічної державної підтримки, яка є обов'язковим компонентом аграрної політики. Крім належного фінансування, як свідчать реалії сьогодення, сільського господарства, національна система підтримки має вирішувати питання, пов'язані зі страхуванням, кредитуванням й ціноутворенням.

Ключовим елементом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва виступає фінансово-кредитне забезпечення сільськогосподарської продукції. Воно включає в себе задоволення кредитних потреб сільськогосподарського виробництва, вдосконалення системи державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва й створення ефективної системи страхування ризиків сільськогосподарських підприємств (що для нашої держави набуває особливої актуальності).

Фінансові й логістичні труднощі, що виникли в останні роки, значно ускладнюють роботу суб'єктів сільськогосподарської галузі, особливо суб'єктів малого бізнесу. Серед проблем слід вказати: зниження купівельної спроможності населення, недостатнє фінансування вітчизняної аграрної сфери, повільні темпи оновлення логістичної інфраструктури, дефіцит висококваліфікованих кадрів, недостатнє ресурсне забезпечення.

Вивченню питань фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарської продукції присвячено праці таких науковців, як П. Т. Саблук, В. М. Березовик, Г. В. Корнійчук, М. Й. Малік, Л. В. Кузнецова, Б. В. Данилів, А. В. Маніло тощо.

Незважаючи на безліч проведених досліджень з цієї теми, залишаються дискусійними і вимагають уточнення теоретичні проблеми, пов'язані з поняттям «сільськогосподарське кредитування», подальшим удосконаленням методології фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства в контексті особливостей національної економіки. Вимагають уваги також і методичні аспекти оцінки кредитного потенціалу сільськогосподарських позичальників тощо.

Крім того, постійні зміни в законодавчій базі й нестабільна економічна ситуація в Україні зумовлюють необхідність подальшого вивчення й аналізу сучасного стану державної підтримки у сфері сільського господарства і джерел фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарської продукції.

Тому метою цієї статті є дослідження джерел фінансування сільського господарства і тенденцій фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарської продукції для досягнення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Результати. Сільське господарство будь-якої країни відіграє велику роль у вирішенні не тільки економічних проблем, таких як забезпечення продовольчої безпеки країни, постачання сільськогосподарської сировини для прискореного розвитку промисловості, а й у збереженні макроекономічної, фінансової, соціально-політичної та зовнішньоекономічної стабільності національної економіки [1, с. 29].

Сільськогосподарське виробництво має низку особливостей, головною з яких є те, що економічний процес відтворення переплітається з циклічністю біологічних законів зростання й розвитку живих організмів, що зумовлюють сезонність сільськогосподарської праці, де технологічний процес тісно пов'язаний з природою, а земля виступає в ролі головного засобу виробництва. Вказане позначається на організації його фінансово-кредитного забезпечення, що максимально враховує специфіку [2, с. 63–64].

Зупинимось на цьому детальніше. Суб'єкти сільськогосподарської галузі у своїй господарській діяльності використовують як власні фінансові ресурси й джерела (нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування, капітал засновників/власників підприємства/господарства), так і залучені зовнішні (банківські кредити, бюджетне фінансування, взаємне фінансування суб'єктів господарювання тощо).

При цьому основним джерелом нарощування обсягів виробництва, у тому числі за допомогою оновлення виробничої бази й запровадження прогресивних технологій, є самофінансування (використання переважно прибутків та інших внутрішніх джерел фінансування) [3, с. 33–38].

Однак більшості сільгоспвиробників, особливо середніх і малих, індивідуальних та сімейних підсобних господарств, притаманний недостатній рівень самофінансування, що змушує до залучення банківських кредитів.

Крім того, у сучасних реаліях сільськогосподарське виробництво (через об'єктивні особливості його функціонування) не належить до переліку тих, які здатні забезпечити високу швидкість оборотності коштів і кредитів, високу рентабельність та низькі ризики, тобто з позицій кредитування має високі ризики. Це пов'язано як із специфікою організації виробництва, так і з прогалинами у механізмі саморегулювання ринкової економіки, а отже, потребує державного втручання.

Вивчивши досвід розвинених країн і думки науковців, вважаємо, що для недопущення згорання процесу виробництва та/або підтримки його простої форми, передусім для забезпечення сталого розширеного виробництва в сільському господарстві, важливими є, по-перше, наявність розвинутої системи зовнішнього фінансування, насамперед кредитування, адекватної специфіці сільського господарства, особливо урізноманітнення видів,

строків, об'єктів, оплатності та інших умов банківського кредитування; по-друге, формування розвитку паралельної системи надання з боку держави й міжнародних інститутів різнобічної підтримки сільгоспвиробникам, особливо малим і середнім господарствам.

Розглянемо процес кругообігу коштів сільгоспвиробника на трьох технологічних стадіях виробництва у сільському господарстві, включаючи придбання, виробництво й реалізацію.

На першому етапі сільгоспвиробники витрачають власні кошти на купівлю необхідних матеріальних ресурсів і формування запасів для забезпечення ритмічності виробництва, яке пов'язане з використанням живих організмів (тварин, рослин і землі). Це важливо для своєчасного використання агротехнологій, ігнорування яких може спричинити повну втрату врожаю, рослин і тварин, падіння врожайності, погіршення якості складу землі, особливо її гумусу тощо. Крім того, сильна залежність галузі від природно-кліматичних і загальних економічних умов зумовлює необхідність формування відповідних запасів і резервів задля забезпечення стійкості виробництва, що потребує залучення банківських кредитів із низькими витратами.

Тривалість перебування оборотних засобів на другому етапі кругообігу визначається специфічними умовами виробництва у сільському господарстві. Для рослинництва і тваринництва характерно нерівномірне наростання виробничих витрат, це зумовлено тим, що вони збільшуються у першому півріччі та знижуються у другому у міру збирання й реалізації врожаю. При цьому частина готової та проміжної продукції використовується у виробничих цілях у самому господарстві. Затримка процесу реалізації через різні чинники, включаючи коливання цін і зниження попиту, періоди масової пропозиції товарів, зменшує рентабельність і може призвести до збитковості виробництва, що зумовлює скорочення джерел внутрішнього фінансування господарств.

Загалом кругообіг власних оборотних коштів у аграрному бізнесі не ритмічний і розтягнутий у часі.

Отже, на кожному етапі кругообігу власних коштів у господарств виникає об'єктивна необхідність залучення зовнішнього фінансування, насамперед банківських кредитів, адекватних умовам сільськогосподарського виробництва.

Крім того, слід враховувати сучасні можливості комерційних банків у порівнянні з іншими небанківськими кредитними організаціями, надання широкого спектру банківських кредитів з комбінуванням таких умов сільгоспвиробникам, які найбільш адекватні особливостям їхньої діяльності по всій території країни, включаючи гірські й віддалені сільські поселення, доступ до води тощо.

З огляду на це забезпечити ритмічність протікання технологічних процесів у сільському господарстві без істотних збоїв і втрат, включаючи збільшення видачі середньо- та довгострокових кредитів на придбання та широке застосування всіма категоріями сільгоспвиробників ресурсозберігаючих, екологічних та високопродуктивних технологій, дозволяє застосування банками сучасних автоматизованих банківських систем і різного роду інтернет-додатків, різноманітність каналів дистанційного кредитування з мінімальними транзакційними витратами за рахунок використання різноманітності банківських кредитів.

Отже, використання сільськогосподарського кредиту за рахунок залучення зовнішніх джерел фінансування (з комерційних банків, мікрофінансових організацій, небанківських фінансових інститутів, держбюджету, міжгосподарських організацій тощо) сприяє збільшенню обсягів застосовуваних у господарствах коштів, тобто виробники мають можливість не обмежуватися лише власними коштами (прибуток, амортизація, акціонерний /пайовий капітал та ін.), у яких через специфіку сільськогосподарського виробництва селяни об'єктивно відчують брак.

Особливо важливе банківське кредитування має для суб'єктів із сезонними умовами виробництва та реалізації, до яких належить сільськогосподарське виробництво. Суб'єктами аграрної сфери, і про це вже йшлося, позикові кошти скеровуються на створення сезонних запасів, що знижує ризик призупинення процесу виробництва. Отже, кредитні кошти є важливим економічним важелем і джерелом формування господарських капіталів, оскільки завдяки ним прискорюються операції з придбання матеріалів, а також важелем прискорення реалізації сільськогосподарської продукції [4, с. 133–138].

Як нами вже наголошувалося, кредитні кошти необхідні для розвитку як малих і середніх сільгоспвиробників, так й великих господарств, що мають порівняно стійку фінансову базу. Ці кошти потрібні для формування тимчасових запасів і просування незавершеного виробництва, але більшою мірою для оновлення виробничої бази на інноваційній основі і відповідь на сучасні виклики, включаючи зміну клімату, перехід до екологічно чистих, ресурсозберігаючих і цифрових технологій тощо, які потребують великих інвестицій, зокрема, у вигляді середньо- й довгострокових банківських кредитів.

Вбачається, що використання переважно банківських кредитів забезпечує підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, що є основою отримання прибутку, необхідного для розширення виробництва [5, с. 183–185].

Додамо, що підвищення ефективності виробництва у сільському господарстві лише з використанням банківського кредиту, безсумнівно, неможливе через особливості цієї галузі. Як уже відзначалося, вона об'єктивно вимагає державної підтримки для сталого й динамічного розвитку.

З наведеного можна зробити висновок, що кредитні кошти є не лише важливим економічним важелем, джерело формування господарських капіталів, що дають змогу проводити операції з придбання матеріалів, прискорення реалізації продукції, а й забезпечують еволюціонування технологічного укладу і перехід сільського господарства на індустріальні рейки як основи зростання обсягів виробництва галузі та її ефективності.

Спіраючись на викладене, можемо стверджувати, що виокремлюють внутрішні й зовнішні джерела фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарської продукції. Внутрішні – це кошти самого сільськогосподарського підприємства, які здебільшого включають амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток й акціонерний та/або пайовий капітал. За економічною сутністю амортизаційні відрахування є коштами фінансування наявних основних засобів, зазвичай, з організації простого відтворення. Нерозподілений прибуток – це сума чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства після сплати всіх обов'язкових платежів і податків.

Додамо, що через низький рівень розвитку фінансового ринку (сектору) та його підсегменту ринку обігу цінних паперів у більшості країн, що розвиваються, залучення додаткового акціонерного капіталу та/або пайових внесків засновників становить незначну частину фінансування господарюючих суб'єктів, хоча в розвинених фінансових ринках їхня частка висока, особливо як джерела довгострокового фінансування розвитку суб'єктів аграрного сектора [7, с. 123–125].

Виходячи з цього, в умовах нестачі у сільськогосподарських підприємств власних коштів вирішального значення у фінансуванні програм і проєктів розвитку аграрного сектору набувають зовнішні джерела, які відрізняються значною різноманітністю й групуються за різними критеріями. Зокрема, за належністю до держави виокремлюють державні, недержавні й державно-приватні джерела. Державні включають фінансування за рахунок коштів державного бюджету або державного майна, недержавні – за рахунок коштів приватних, комерційних організацій або

фізичних осіб, включаючи банківські та небанківські кредитні й фінансові організації, а змішані – включають спільне використання державних і недержавних джерел.

Однак значну роль у процесі відтворення сільського господарства відіграють державні й державно-приватні фінансові джерела [8, с. 29–33], що, на переконання Н. М. Давиденко, слід визнати особливістю зовнішнього фінансування.

Крім наведеної вище класифікації, джерела державного фінансування аграрної сфери можна поділити ще на три групи: пряма фінансова підтримка, яка передбачає безпосереднє виділення бюджетних коштів суб'єктам аграрного сектора (це збільшує грошовий капітал і фінансові можливості самих сільгоспвиробників); непряма підтримка, за якої витрати суб'єктів аграрного сектора зменшуються, зокрема, за рахунок зниження ставок податків й обов'язкових платежів на користь держави (це зменшує витрати сільгоспвиробників та, відповідно, збільшує їхні фінансові можливості у підвищенні ефективності виробництва); опосередкована підтримка, пов'язана з фінансуванням розвитку сільської інфраструктури (водопостачання, електропостачання, ветеринарних послуг служби), користування послугами якої дозволяє знизити витрати сільгоспвиробників, із різних джерел, особливо держбюджету [6, с. 184–186].

Усе наведене вище дозволяє стверджувати, що в сучасних умовах важливу роль у розвитку сільського господарства відіграє сукупність заходів держави щодо їх фінансової підтримки. Пояснюється це тим, що через особливості, притаманні цій галузі, а також низьку рентабельність, сільгоспвиробники не приваблюють комерційними банками, а отже, останні неохоче виділяють кошти для їх кредитування. У той саме час використання наданих державою коштів забезпечує як зменшення ризиків несвоєчасного повернення банківських кредитів і відсотків за ними, так і зростання їхньої фінансової забезпеченості [9, с. 89–93].

Як бачимо, усі заходи державного фінансування сільськогосподарського виробництва мають на меті зміцнення фінансово-економічного потенціалу сільгоспвиробників, зростання їхнього власного прибутку, що підвищує їхню кредитоспроможність й інтерес до них з боку кредитних організацій.

До змішаних, чи інакше кажучи, державно-приватних і недержавних зовнішніх джерел фінансування, відносять кредити комерційних банків, позики небанківських кредитних інститутів, послуги лізингу, товарні кредити та інші позики. У цьому найважливішим джерелом стають кредити, надані сільгоспвиробникам комерційними банками, включаючи кредитування великих, середніх і малих дехканських господарств, позики небанківських кредитних інститутів, лізинг, товарні кредити та інші види позик. Як показує практика, однією з особливостей аграрної галузі є широке використання товарних кредитів як способу фінансування сільгоспвиробників.

Джерела фінансово-кредитного забезпечення сільгосппродукції також класифікують за ознакою повернення на поворотні й безповоротні. До останніх відносять кошти з держбюджету у вигляді дотацій та субсидій, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам, а до поворотних коштів – позики та кредити, що надаються суб'єктам сільського господарства з різних джерел [10, с. 27–29].

Як показує узагальнення практики зарубіжних країн у сфері фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства, для них характерна майже повна відсутність монополії, діє розгалужена система комерційних і кооперативних банків, а також небанківських фінансових інститутів, включаючи лізингові та інші компанії та організації. Крім того, як свідчить вивчення досвіду й методів бюджетного фінансування сільськогосподарського виробництва за кордоном, у багатьох країнах додатково вживаються такі заходи, як: надання державних гарантій під

видачу банківських кредитів (Австрія, Бразилія, Велика Британія, Китай); надання податкових пільг аграрному сектору; компенсація витрат і втрат сільгоспвиробників від стихійних лих; підтримка інформаційного забезпечення розвитку сільського господарства та її суб'єктів; модернізація інфраструктури сільської місцевості тощо. Варто звернути увагу на те, що у країнах ЄС загальний розмір державних субсидій у сільському господарстві становить близько 40% вартості сільськогосподарської продукції, а в США – 25% [3, с. 39–43].

Виходячи з наведеного, напрашується висновок про те, що забезпечення продовольчої безпеки України як однієї з чотирьох стратегічних цілей досягнення підвищення рівня національної економіки, включаючи прискорене еволюціонування промисловості, вимагає не тільки стабільного розвитку вітчизняного сільського господарства, а й більшою мірою сталого забезпечення розширеного відтворення виробництва сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства як основи динамічного зростання.

Сільське господарство через його природничо-історичні й економічні особливості має стати пріоритетною галуззю для банківського кредитування, щоправда, зажиття заходів із державної підтримки. Звісно, це вимагає

постійного перегляду й вдосконалення аграрної політики держави, включаючи розширення й ефективну реалізацію комплексних національних проєктів розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, спрямованих на забезпечення відтворення і розвиток сільських територій, умовою чого є наявність фінансових ресурсів. У той саме час відсутність фінансової бази створює проблеми як для простого, так і розширеного відтворення. Виходячи з цього, пошук нових і збільшення кількості наявних джерел фінансово-кредитного забезпечення виробництва, збереження сільськогосподарської продукції є основою механізму розширеного відтворення, оскільки від властивостей, структури й особливостей їх використання багато в чому залежить як ефективність аграрного сектора, так і стабільний розвиток банківської системи загалом.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що нашій державі потрібні дієвий механізм фінансування аграрного сектора, стабільний розвиток банківської системи, що має знайти закріплення в законодавчих актах. Для цього слід внести зміни до відповідних кодексів: аграрного, цивільного, господарського і, звісно, розробити окремий законодавчий акт, який відповідав би директивам Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вараксіна О. В. Продовольча безпека як економічна категорія та її основні критерії. *Економіка, управління, фінанси: теорія і практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 17–18 жовт. 2014 р. Херсон : Гельветика, 2014. С. 26–30. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/eko/06okt2014/06.pdf>
2. Скопенко Н.С. Основні напрями подолання негативних тенденцій розвитку АПК України. *Науковий журнал НАУ*. 2011. № 29. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/294>
3. Дудка М. О. Фінансове забезпечення стійкого розвитку суб'єктів агропромислового сектору економіки : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.08. Харків, 2019. 249 с. URL: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Dudka-M.O.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf>
4. Чумак В., Безкровний О., Бражник Л. Фінансова діяльність аграрних підприємств: навч. посібник (електронне видання). Полтава : ПДАУ, 2022. 211 с. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e91c2a6-7dec-4894-a7ea-753b0e440d27/content>
5. Кузнецова Л. В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9-1. Ч. 1. С. 183–186.
6. Власюк С. А. Фінансово-кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників в умовах євроінтеграційних процесів. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Київ : Основа, 2016. Вип. 89. Ч. 2 : *Економічні науки*. С. 183–191. URL: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/5197>
7. Рунчева Н. В. Фінансово-кредитне забезпечення аграрної сфери економіки України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1 (47). С. 122–126.
8. Давиденко Н. М. Фінансове забезпечення аграрних формувань України: монографія. Київ : ЦП «Компринт». 2016. 329 с.
9. Гмиря В. П., Фурман І. В., Максименко Н. В. Інструменти фінансово-кредитного механізму фінансування аграрного виробництва Черкаської області.
10. Подик С. Оцінка кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору України. *Підприємництво та інновації*. Вип. 31. Квітень 2024. С. 25–30. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/646/629>